

Orsasandsten bildades ur det meteoritnedslag som för drygt 370 miljoner år sedan skapade den så kallade Siljansringen.

årets sten 2019!

Orsasandsten

Den har slipat många knivar vassa genom århundradena, men i dag är den framför allt en mycket populär och beständig byggnadssten. Den klassiska, varmröda Orsasandstenen är Årets sten 2019.

TEXT PETER WILLEBRAND FOTO STINA AHLENIUS

För drygt 370 miljoner år sedan slog en meteorit med en diameter på fem kilometer ner rakt i Dalarnas hjärta. Nedslaget påverkade ett område med en diameter av 100–150 kilometer och bildade den så kallade Siljansringen, en krater som är Europas största.

I ringens ytterkanter hittar man flera sedimentära bergarter som kalksten, skiffer och, inte minst, sandsten.

Den typiska Orsasandstenen är den yngsta paleozoiska (ordovicium) bergarten i Dalarna. Till skillnad från andra sandstenar saknar den fossil, vilket ger stöd för teorin är att Orsasandstenen bildades ur dammet som uppstod i samband med meteoritnedslaget.

Delar av både berggrunden och meteoriten pulveriserades vid kollisionen, och meteoritens järnpartiklar förångades i den efterföljande starka energiutvecklingen – vilket resulterade i att vissa delar av sandstenen fick sin varmröda ton.

Orsasandstenen är annars vit i sin renaste – järnfria – form och består av

en mycket fin fraktion av kiselbunden kvarts där kornstorleken med råge underskrider 0,5 millimeter.

Just finkornigheten är skälet till att man i hela Sverige framför allt förknippar Orsasandstenen med slipstenar. De tidigaste arkeologiska fynden av slipstenar är från 1000-talet. Därefter ökade efterfrågan framåt genom århundradena. När gruvdriften tog fart under 1700-talet bröt drygt 30 gruvor sandsten i trakterna runt Orsa.

Arbetskraften hämtades lokalt och på varje gård fanns en eller flera män som på ett eller annat sätt sysslade med att utvinna och bearbeta stenen. Så kallade hackstugor, där stenen bearbetades och finhögs, fanns på nästan alla gårdar. En

Naturens fotfilar. Orsasandstenens egenskaper gör den också populär som verktyg för vård av hud och naglar.

hackstuga från Kallmora by står i dag på Skansen i Stockholm.

Men det var hårda arbetsvillkor i ohälsosamma miljöer. Stendammet låg bakom den silikos som många av bygdens män dog av i alltför tidig ålder.

Vid 1900-talets början arbetade runt 500 personer i stenindustrin runt Orsa, som årligen tillverkade omkring 100 000 slipstenar. Under de närmast följande decennierna minskade stenbrytningen här i ungefär samma takt som övrig brytning av natursten i Sverige.

Men de tre slipstenarna i sockenväpnet påminner fortfarande om Orsasandstenens historiska betydelse för bygden. Och sandstenen bryts fortfarande, även om verksamheten sysselsätter betydligt färre i dag än för drygt 100 år sedan. Större delen av dagens produktion går till byggnadssten.

– Slipstenarna är numera en liten verksamhet jämfört med byggnadsstenen.

Slipsten har nästan blivit en bristvara och idag jobbar vi bara med vad vi har i lager, säger Torsten Lenner på Orsa Stenhuggeri, Sveriges ledande leverantör av Orsasandsten.

Han understryker att just Orsasandsten har en större hårdhet jämfört med annan sandsten, vilket gör att den lämpar sig mycket bra som just byggnadsmaterial.

– Den har packats hårdare än andra varianter eftersom inlandsisen låg kvar längre här än på andra platser i Sverige där det också förekommer sandsten.

Torsten Lenner tar Centralposthuset på Vasagatan i Stockholm, en av de trafikmässigt tuffaste miljöerna i Sverige, som ett exempel på stenens hårdhet och uthållighet.

– Den har stått emot både tidens föroreningar och försurning. Man behövde endast byta mindre delar när man nyligen tvättade och restaurerade fasaderna.

För ett par år sedan fick Orsa Stenhuggeri en stororder från Statens fastighetsverk i samband med beslutet att

restaurera Regeringskansliet i kvarteret Rosenbad vid Drottninggatan i Stockholm. De stora volymerna krävde att man åter öppnade tåkten vid den gamla Malungsgruvan. Torsten Lenner tackar försynen för att han redan hade hunnit investera i en ny såg när ordern kom.

– Det verkar som om det finns en mening med allt, skrockar han.

Rosenbadsordern är den största i företagets historia.

– Beställningen gav jobb för två-tre personer i två år, säger Torsten Lenner.

Utseendemässigt brukar Orsasandstenen jämföras med den skånska ljusröda Övedssandstenen som förekommer i flera kända byggnader, bland annat Grand Hotel i Lund. Men eftersom Övedssandstenen inte längre bryts har Orsasten i dag en unik position vid såväl restaureringar som nybyggnationer.

– Vi har haft en stadigt ökad efterfrågan under flera år, och det känns tryggt att veta att vi hela tiden har varit rustade för att möta den, säger Torsten Lenner. ■

Torsten Lenner har drivit Orsa Stenhuggeri sedan mitten av 1980-talet.

Centralposthuset på Vasagatan i Stockholm.

När gruvidriften tog fart under 1700-talet bröt drygt 30 gruvor sandsten i trakterna runt Orsa.

”Den har packats hårdare än andra varianter eftersom inlandsisen låg kvar längre här än på andra platser i Sverige där det också förekommer sandsten.”

Meteoritens järnpartiklar förångades vid kollisionen med jorden, vilket gav Orsasandstenen dess typiska varmroda ton.